TALABALAR HUQUQIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Ergashev Quvonchbek Anvarovich
Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti
Yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 1-kurs 425-guruh talabasi
E-mail: ergashevquvonch2007@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalar huquqiy savodxonligini oshirishning dolzarbligi qonun ustuvorligini ta'minlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, amaldagi qonunchilik, Termiz shahrida yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar statistikasi hamda xorijiy tajriba asosida huquqiy bilimlarning jinoyatchilik profilaktikasidagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, huquqiy ta'lim tizimida mavjud muammolar tahlil qilinib, yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari talabalarning huquqiy savodxonligini oshirish huquqbuzarliklarning oldini olish va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning muhim omili ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: huquqiy savodxonlik, huquqiy ta'lim, talaba, yoshlar, huquqiy madaniyat, Konstitutsiya, jinoyatchilik profilaktikasi, qonun ustuvorligi.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы повышения правовой грамотности студентов в условиях укрепления верховенства закона и развития гражданского общества. На основе положений Конституции Республики Узбекистан, действующего законодательства, статистических данных о преступности среди молодежи города Термеза, а также зарубежного опыта проанализирована роль правовых знаний в предупреждении правонарушений. Определены существующие проблемы правового образования и предложены практические меры по совершенствованию правового просвещения, повышению правовой культуры молодежи и эффективности правового

обучения в образовательных учреждениях. Сделан вывод о том, что повышение уровня правовой грамотности студентов является важным условием профилактики правонарушений и формирования ответственной гражданской позиции.

Ключевые слова: правовая грамотность, правовое образование, студенты, молодежь, правовая культура, Конституция, профилактика преступности, верховенство закона.

Abstract. This article examines the importance of improving legal literacy among students in the context of strengthening the rule of law and developing civil society. The study analyzes the role of legal knowledge in preventing youth crime based on the Constitution of the Republic of Uzbekistan, current legislation, statistical data on crimes committed by young people in Termez, and selected international practices. The article identifies existing challenges in legal education and proposes practical measures aimed at enhancing legal awareness, legal culture, and the effectiveness of legal education in educational institutions. The findings emphasize that strengthening legal literacy among students is an important factor in preventing offences and fostering responsible citizenship.

Keywords: legal literacy, legal education, students, youth, legal culture, Constitution, crime prevention, rule of law.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida muvaffaqiyatli mutaxassis bo‘lish uchun faqat kasbiy bilimlarning o‘zi yetarli emas. Zamonaviy jamiyat har bir fuqarodan o‘z huquq va majburiyatlarini bilishni, qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni ham talab etmoqda. Shu bois huquqiy savodxonlik bugungi kunda har bir insonning muhim hayotiy ko‘nikmalaridan biriga aylanib bormoqda.

Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlar uchun huquqiy bilimlarning ahamiyati beqiyosdir. Chunki bugungi talaba ertangi kunning iqtisodchisi, muhandisi, shifokori, pedagogi, dasturchisi yoki davlat xizmatchisidir. U qaysi sohada faoliyat yuritishidan qat'i nazar, mehnat munosabatlari,

shartnomalar, tadbirkorlik, mulkiy munosabatlar va boshqa ko‘plab huquqiy jarayonlarning bevosita ishtirokchisiga aylanadi. Shuning uchun ham har bir talaba O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda amaldagi qonunchilikning asosiy qoidalarini puxta bilishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasiga muvofiq, mamlakatimizda Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi so‘zsiz ta’minlanadi. Biroq qonun ustuvorligi tamoyilining hayotda to‘laqonli qaror topishi, avvalo, fuqarolarning qonunlarni bilishi va ularga ongli ravishda rioya etishiga bog‘liq. Konstitutsiyaning 60-moddasiga ko‘ra esa Konstitutsiya va qonunlarga rioya etish, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklari, sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish har bir fuqaroning burchidir. Tabiiyki, ushbu burchlarni ongli ravishda bajarish yetarli huquqiy bilim va yuksak huquqiy madaniyatni talab etadi. Konstitutsiyaning 50-moddasida esa har kimning bilim olish huquqi kafolatlangan bo‘lib, bu norma nafaqat kasbiy bilimlarni egallash, balki fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish uchun ham mustahkam huquqiy asos yaratadi.

Asosiy qism. Huquqiy bilimlarning yetishmasligi faqat nazariy muammo bo‘lib qolmay, balki aniq raqamlarda o‘z ifodasini topmoqda. Surxondaryo viloyati Termiz shahri bo‘yicha 2025 yilning 12 oyi davomida olingan statistik ma’lumotlar bu haqiqatni yaqqol ko‘rsatib turibdi.

Termiz shahrida 2025 yilda yoshlar — ya’ni 18 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan fuqarolar — tomonidan jami 117 ta jinoyat sodir etilgan bo‘lib, bu umumiy jinoyatchiligining 32,5 foizini tashkil etadi. Boshqacha aytganda, shahardagi har uchta jinoyatdan biri yosh avlod vakillari tomonidan sodir etilmoqda. 2024 yilda yoshlar jinoyatlari ulushi 10,3 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2025 yilda bu ko‘rsatkich 16,5 foizga ko‘tarilgan — ya’ni ulush deyarli ikki barobar oshgan.

Yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning 33,3 foizi — 39 tasi — firibgarlik, 23,9 foizi — 28 tasi — o‘g‘irlik bilan bog‘liq. Ikkisi birgalikda yoshlar jinoyatlarining 57 foizidan ortig‘ini tashkil etadi. Bu jinoyatlarning asosiy motivi iqtisodiy bo‘lib, ko‘pincha o‘z huquq va majburiyatlarini bilmaslik, qonuniy yo‘llar

orqali muammoni hal qila olmaslik, shuningdek, javobgarlikdan xabarsizlik oqibatida yuzaga keladi. Huquqiy savodli yosh qonuniy yo‘l bilan daromad topish imkoniyatlarini izlaydi; huquqiy savodsiz yosh esa tez boyish yo‘lida firibgarlikka, o‘g‘irlikka murojaat qilishi ehtimoli ko‘proq.

Yana bir og‘riqli ko‘rsatkich: 2025 yilda muqaddam sudlangan yoshlar soni 16 tadan 24 taga — 50 foizga oshgan. Bu raqam shuni anglatadiki, ilgari jazoga tortilgan yoshlarning bir qismi huquqiy ongi shakllanmagan holda qayta jinoyat yo‘lini tanlamoqda. Jazoning mohiyatini, huquqiy oqibatlarni chuqur anglab yetgan shaxs takroran jinoyat sodir etish yo‘lini tanlamaydi. Demak, huquqiy ta’lim nafaqat jinoyatni oldini olish, balki qayta jinoyatchilikni kamaytirish omili sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, ishlamaydigan va o‘qimaydigan yoshlar tomonidan sodir etilgan 18 ta jinoyat ham mehnat bozoridan chetlashgan, kasbiy va huquqiy bilimlardan mahrum yoshlar jinoyatchilikka ko‘proq moyil bo‘lishini isbotlaydi.

Statistikaning eng og‘riqli qismi — voyaga etmaganlar jinoyatchiligidir. 2025 yilda Termiz shahrida voyaga etmaganlar tomonidan 21 ta jinoyat sodir etilgan. Ularning 85,7 foizi — 18 nafari — maktab o‘quvchilari hisoblanadi. Bu raqam jiddiy savol tug‘diradi: maktabda huquqiy ta’lim qay darajada samarali yo‘lga qo‘yilgan?

Voyaga etmaganlar jinoyatlarining 76,2 foizi o‘g‘irlik bilan bog‘liq. O‘g‘irlik — kimning nima ekanligini, mulkka daxl etishning qanday oqibatlarga olib kelishini, boshqa insonning huquqini buzish nima ekanligini bilmaslik yoki e'tiborsizlik oqibatidir. Maktab yoshidagi bolaga huquqiy tarbiya o‘z vaqtida va to‘g‘ri berilsa, bunday holatlarning oldini olish mumkin. Shu ma’noda maktab va oliy ta’lim muassasalarida huquqiy ta’limni kuchaytirish nafaqat ma’rifiy, balki ijtimoiy xavfsizlikni ta’minlash masalasiga ham aylanib bormoqda.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida davlat yoshlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishi, ularning ma’naviy, intellektual va jismoniy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratishi belgilangan. Mazkur konstitutsiyaviy norma yoshlarni har tomonlama qo‘llab-

quvvatlash bilan bir qatorda, ularning huquqiy ongini va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga ham huquqiy asos yaratadi.

O‘zbekistonda huquqiy savodxonlikni oshirish masalasi so‘nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Prezident Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomalaridan birida tadbirkorlarga huquqiy xizmatlar ko‘rsatish, nizolarni sudgacha hal etish va aholining huquqiy savodxonligini oshirish yo‘nalishlarida tizimli ishlarni kuchaytirish zarurligiga bevosita to‘xtalgan. Yoshlar, qonun ustuvorligi va fuqarolik jamiyatiga bag‘ishlangan bir qator nutqlarida esa davlat rahbari huquqiy ong va madaniyati yuksak fuqarolarni shakllantirishni mamlakat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida doimo ta’kidlab kelgan.

"O‘zbekiston-2030" strategiyasida qonun ustuvorligini ta’minlash, xalq xizmatidagi davlat boshqaruvini tashkil etish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan bo‘lib, bu esa huquqiy madaniyatni yuksaltirish va fuqarolarning qonunga ongli rioya etishini ta’minlashni davlatning uzoq muddatli strategik maqsadiga aylantiradi. Yoshlarga oid davlat dasturlari doirasida esa yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, ularni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash aniq vazifa sifatida belgilab qo‘yilgan va ijrosi nazorat qilinishi lozim bo‘lgan majburiy yo‘nalishga aylantirilgan.

2016 yilda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida"gi Qonun yoshlarni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning huquqiy ongi va madaniyati darajasini yuksaltirish masalalarini davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari sifatida to‘g‘ridan-to‘g‘ri belgilab bergan.

Shunday qilib, huquqiy savodxonlikni oshirish masalasi O‘zbekistonda nafaqat siyosiy e'tiborga sazovor bo‘lgan, balki qonunlar va davlat dasturlari orqali amaliy majburiy vazifaga aylantirilgan. Biroq yuqorida keltirilgan statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, bu borada amaliy ishlarni yanada kuchaytirish, ayniqsa oliy ta’lim muassasalarida huquqiy ta’limni samarali yo‘lga qo‘yish hali dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, huquqiy ta’limni tizimli ravishda yo‘lga qo‘ygan davlatlarda yoshlar jinoyatchiligi sezilarli darajada past bo‘ladi. Finlyandiyada maktab dasturlariga huquq asoslari majburiy fan sifatida kiritilgan bo‘lib, ushbu mamlakatda yoshlar jinoyatchiligi Yevropa o‘rtacha ko‘rsatkichidan ikki barobar past. Germaniyada "huquqiy savodsizlik — ijtimoiy muammo" degan konsepsiya asosida har bir maktab o‘quvchisi 9-sinfdayoq fuqarolik va jinoyat huquqi asoslarini o‘rganadi. Janubiy Koreyada esa "huquqiy immunitet" dasturi doirasida talabalar simulyatsiya sud jarayonlarida ishtirok etib, amaliy huquqiy ko‘nikmalar egallaydi — bu dastur joriy etilgandan so‘ng yoshlar o‘rtasidagi qayta jinoyatchilik 34 foizga kamaygan.

O‘zbekistonda ham bu borada izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Ammo yuqoridagi statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, hali ko‘p ish qilinishi zarur. Termiz shahrida yoshlar jinoyatchiligi ulushining 10,3 foizdan 16,5 foizga ko‘tarilishi — bu signal. Bu signal e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

Mazkur vazifani samarali amalga oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, maktab dasturlarida huquqiy ta’limni mustahkamlash kerak. Voyaga etmaganlar jinoyatlarining 85,7 foizi maktab o‘quvchilari tomonidan sodir etilgani bu masalani kechiktirmasdan hal qilishni talab etadi. Maktab o‘quvchilari huquqiy tarbiyani o‘z vaqtida olsagina, jinoyatchilik yo‘liga qadam qo‘yishdan o‘zini tiyish mumkin bo‘ladi.

Ikkinchidan, oliy ta’lim muassasalarida Konstitutsiya va huquqshunoslik asoslari fanlariga ajratilgan o‘quv soatlarini ko‘paytirish, amaliy mashg‘ulotlar — huquqiy vaziyatlar tahlili, sud amaliyoti misollari, interaktiv usullar — ulushini oshirish lozim. Bu talabalarning huquqiy bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga bevosita yordam beradi.

Uchinchidan, huquqshunos mutaxassislar ishtirokidagi uchrashuv va seminarlarni muntazam tashkil etish, yoshlar o‘rtasida huquqiy targ‘ibot tadbirlarini

kengaytirish, ayniqsa yangi tahrirdagi Konstitutsiya mazmun-mohiyatini talabalarga chuqur tushuntirish zarur.

To‘rtinchidan, huquqiy ta’limni raqamli platformalar orqali rivojlantirish — onlayn kurslar, interaktiv testlar, simulyatsiya mashg‘ulotlari — yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirishning zamonaviy va samarali yo‘lidir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, huquqiy bilim bugungi kunda har bir talaba uchun zarur hayotiy ko‘nikmaga aylangan. Zamonaviy jamiyatda yoshlar turli huquqiy munosabatlarning faol ishtirokchisi sifatida o‘z huquq va majburiyatlarini yaxshi bilishi, qonunlarga hurmat ruhida yashashi hamda yuksak huquqiy madaniyatga ega bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mutaxassisligidan qat’i nazar, barcha talabalar Konstitutsiya va huquqshunoslik asoslarini chuqur o‘rganishlari lozim. Chunki huquqiy savodli yoshlar nafaqat o‘z huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qila oladi, balki qonun ustuvorligi, adolat va fuqarolik jamiyati tamoyillarining mustahkam qaror topishiga ham munosib hissa qo‘shadi. Demak, huquqiy ta’limni rivojlantirish va huquqiy savodxonlikni oshirish kelajak taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O‘RQ–406-son "Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida"gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **"O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida**gi Farmoni. 2023-yil 11-sentabr, PF–158-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomalari.
5. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Huquqiy axborot portali. https://huquqiyportal.uz

6. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. https://stat.uz

8. Termiz shahri IIB tomonidan 2025-yil yakunlari bo‘yicha taqdim etilgan yoshlar jinoyatchiligiga oid statistik ma’lumotlar.

9. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Global Study on Crime Prevention and Criminal Justice. Vienna, 2023.

10. OECD. Education at a Glance 2024: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2024.